

EMBLECAT

Revista de l'Associació Catalana d'Estudis d'Emblemàtica. Art i Societat.

SECCIÓ: IMATGE I TEXT**Els símbols de l'ornamentació vegetal i els emblemes farmacèutics en la decoració de la farmàcia modernista Novellas/Bolós de Barcelona**

Fàtima López Pérez

fatima.lopezp@gmail.com

Resum

L'antiga farmàcia modernista Novellas (actual Bolós) de Barcelona va ser inaugurada l'any 1902 amb la projecció i direcció dels germans Falguera. El seu propietari fundador, Antoni Novellas, va descriure en les seves memòries la creació i ornamentació del seu establiment. L'actual propietari de la farmàcia, Jordi Bolós, posseeix aquest document i conserva en un excel·lent estat la decoració modernista. Aquest escrit ens permet realitzar una interpretació dels diversos símbols d'ornamentació vegetal farmacològica i emblemes de la ciència farmacèutica. És un clar exemple de com el propietari de l'establiment orientava els projectistes decoradors l'ornamentació a representar, afegint el relleu simbòlic dins del context de finals del segle XIX i començaments del XX.

Paraules clau: ornamentació vegetal, emblema farmacèutic, Modernisme, farmàcia Novellas/Bolós, Barcelona.

Resumen**Los símbolos de la ornamentación vegetal y los emblemas farmacéuticos en la decoración de la farmacia modernista Novellas/Bolós de Barcelona**

La antigua farmacia modernista Novellas (actual Bolós) de Barcelona fue inaugurada el año 1902 con la proyección y dirección de los hermanos Falguera. Su propietario fundador, Antoni Novellas, describió en sus memorias la creación y ornamentación de su establecimiento. El actual propietario de la farmacia, Jordi Bolós, posee este documento y conserva en un excelente estado la decoración modernista. Este escrito nos permite realizar una interpretación de los diversos símbolos de ornamentación vegetal farmacológica y emblemas de la ciencia farmacéutica. Se trata de un claro ejemplo de cómo el propietario del establecimiento orientaba a los proyectistas decoradores la ornamentación a representar, añadiendo el relieve simbólico dentro del contexto de finales del siglo XIX y comienzos del XX.

Palabras clave: ornamentación vegetal, emblema farmacéutico, Modernismo, farmacia Novellas/Bolós, Barcelona.

Abstract**The symbols of the vegetal ornamentation and the pharmaceutical emblems in the decoration of Novellas & Bolós' Modernist pharmacy in Barcelona**

The old pharmacy modernist Novellas (today Bolós) of Barcelona was inaugurated the year 1902 by the projection and direction of the brothers Falguera. His founding owner, Antoni Novellas described in his reports the creation and ornamentation of his establishment. The present owner of the pharmacy, Jordi Bolós, possesses this document and conserves in an excellent state the modernist decoration. This writing allows us to realize an interpretation of the diverse symbols of vegetable pharmacological ornamentation and emblems of the pharmaceutical science. It is a clear example of how the owner of the establishment was orientating the designer's decorators the ornamentation to representing, adding the symbolic relief inside the context of ends of the 19th century and beginning of the 20th.

Key words: ornamentation vegetable, pharmaceutical emblem, Modern Style, pharmacy Novellas/Bolós, Barcelona.

*L'article compta amb el suport del Comissionat per a Universitats i Recerca del Departament d'Innovació, Universitats i Empresa de la Generalitat de Catalunya i del Fons Social Europeu. Dins del projecte de recerca Els espais de l'oci a la Barcelona de 1900. Un projecte d'e-research al voltant dels orígens de la indústria cultural finançat pel Ministerio de Ciencia y Innovación (Ref. HAR2008-4327/ARTE) del GRACMON (Grup de Recerca consolidat en Història de l'Art i del Disseny Contemporani), Universitat de Barcelona.

Els símbols de l'ornamentació vegetal i els emblemes farmacèutics en la decoració de la farmàcia modernista Novellas/Bolós de Barcelona

Fàtima López Pérez

Al número 77 de la rambla de Catalunya, de Barcelona, cantonada amb el carrer València, 256, s'ubica l'antiga farmàcia Novellas, inaugurada el 10 de gener de 1902 pel farmacèutic Antoni Novellas i Roig. Actualment és la farmàcia Bolós, i conserva la decoració modernista en un excel·lent estat. El seu propietari, Jordi Bolós i Giralt, posseeix les "Memorias y Documentos de Antonio Novellas y Roig (1879-1942)",¹ un document en el qual el farmacèutic explica la creació i ornamentació de la seva farmàcia. En aquest escrit es poden interpretar diverses representacions simbòliques d'ornamentació vegetal farmacològica i al·legories de la ciència farmacèutica, amb la qual cosa es produeix una interrelació entre la funció de l'establiment i la decoració artística de començaments del segle XX.

Dins de l'apartat "Mi Oficina de Farmacia (11 de Enero de 1902 - 11 de Enero de 1927)", el farmacèutic Novellas escriu en les seves memòries el seu inici professional: "He dicho que recibí colación de mi grado de Licenciado de Farmacia, en junio de 1901. Inmediatamente y acuciado por la necesidad de obtener ingresos que aliviaran los gastos que abrumaban a mi madre; me puse a buscar una oficina de farmacia que pudiera convenirme [...]". Més endavant, fa referència a la ubicació de la farmàcia: "A fines de Septiembre hallé un local para alquilar, en casa nueva aún no termina-

da, en el nº77 de la Rambla de Cataluña, chaflán a Valencia y frente el Monumento a Clavé". Continúa l'escrit amb l'ajut que va rebre d'amics a fi adequar i guarnir el local: "[...] Evitar menguados recursos, negocié con los amigos hermanos Falguera, arquitectos ya; a fin de instalar la Oficina en el local citado. Estos amigos dibujaron la farmacia que lo fue según el gusto neomoderno imperante entonces, aprovechando el local que era reducido y de malas condiciones. Se reducía la

Fig. 1: Porta de l'antiga farmàcia Novellas, actual Bolós, Barcelona, 1902. Fotografia cedida per Maria Queralt.

Oficina a un salón-dispensario con grandes cancelas-vidrieras de vidrios policromados figurando un naranjo dando a la calle. La estante-

1. NOVELLAS, A., *Memorias y Documentos de Antonio Novellas y Roig (1879-1942)*, (document inèdit). Agraïm al Sr. Jordi Bolós i Giralt que ens hagi permès la consulta del citat document.

EMBLECAT

Revista de l'Associació Catalana d'Estudis d'Emblemàtica. Art i Societat.

ría era de haya tallada de color rojo con un mostrador de haya fresno y caoba, de forma caprichosa y rebuscada” (fig. 1).

L'encàrrec de la projecció i direcció de la farmàcia Novellas als germans Falguera, Josep Maria i Antoni, es pot entendre a partir de la relació d'amistat. El gust “neo-moderno” que indicava Antoni Novellas correspon al Modernisme del tombant del segle XX amb la línia corba “coup de fouet”.

La representació del taronger a la porta principal de la farmàcia no és un element improvisat. La porta principal s'entén també com aparador amb la seva funció de projecció d'imatge comercial en un període en què els establiments contribuïen a la millora de l'aspecte artístic de la ciutat modernista de Barcelona. A finals del segle XIX es considerava que el taronger agre (*Citrus aurantium*) tenia una sèrie de propietats farmacològiques: Rengade, en la seva obra *Las plantas que curan y las plantas que matan* publicada l'any 1887, exposava que: “Esta especie es la que provee á la farmacia de las hojas de naranjo, de las flores de naranjo ó de azahar y del aceite esencial [...] los preparados farmacéuticos que se confeccionan con este útil vegetal son infusos, jarabes, aguas destiladas, alcoholaturos, alcoholatos, tinturas y pomadas”.²

La representació de plantes medicinals està present tant a l'exterior com a l'interior de la farmàcia, com també en moltes altres farmàcies

2. RENGADE, 1887, p. 39-40.

d'aquest període ja que l'ornamentació vegetal és el tema decoratiu predominant de les farmàcies modernistes de Barcelona. Hem de tenir en compte que en aquella època les farmàcies disposaven d'un laboratori annex on es feien les preparacions

Fig.2: Pintura decorativa amb l'emblema de la farmàcia Novellas, actual Bolós, Barcelona (1902). Fotografia de l'autora.

dels medicaments, en les quals s'utilitzaven vegetals amb propietats farmacològiques. Per tant, estem davant d'un predomini de l'adequació entre la funció de l'establiment i la decoració artística representada.

Antoni Novellas escriu més endavant que: “La decoración del dispensario era de estilo y simbólica. El techo semejaba abovedado, de fondo azulado con dos frisos de hojas y cultivos botánicos que remataban a los lados con cuatro medallones dorados y verde, con la copa y serpiente, ostentando bajo de ellos, unas cintas de los nombres de “Fors”, “Carbonell”, “Scheele” y “Lemery” cuatro grandes farmacéuticos de mi gran respeto” (fig. 2). La copa i la serp són l'al·legoria per excel·lència de la Farmàcia. Segons exposava la doctora Anna Maria

Els símbols de l'ornamentació vegetal i els emblemes farmacèutics en la decoració de la farmàcia modernista Novellas/Bolós de Barcelona

Fàtima López Pérez

Carmona, la serp ha estat sempre associada a la ciència del coneixement i la salut per les essències vitals contingudes en el seu cos que han estat considerades com un remei per a totes les malalties i afeccions patològiques. Pel que fa a la copa, ha estat moltes vegades lligada a la medicina, i ha representat la figura d'Escolapi, Higia, Atenea o Apolo.³ Novellas va deixar constància de la seva admiració pels quatre farmacèutics, dos barcelonins i dos estrangers, tots ells dels segles XVII, XVIII i XIX. Ramon Fors i Cornet (1791-1859) va ser catedràtic de la Facultat de Farmàcia i president de l'Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona, i Francesc Carbonell i Bravo (1768-1837) va obtenir la primera càtedra de Mineralogia a Barcelona. D'aquest darrer, el mateix Novellas va escriure un article monogràfic a la secció "Galeria d'Occitans Il·lustres" de la revista *La Medicina Catalana*⁴ Els altres dos noms escrits són el del suec Karl Wilhelm Scheele (1742-1786) i del francès Nicolas Lemery (1645-1715). Al voltant dels noms d'aquests dos darrers farmacèutics apareixen plantes amb propietats medicinals utilitzades a l'època, com la reina dels prats (*Filipendula ulmaria*), que segons Lázaro, en la seva obra *Plantas medicinales*, publicada el 1904: "Las flores se usan en infusión como tónicas y contra la hidropesía".⁵ A més, està representat el llúpol (*Humulus lupulus*), que en

aquell moment "se emplea también en medicina como estomacal y tónico en forma de extracto ó bien de infusión. El extracto acuoso de esta planta, así como su tintura, es narcótico á la dosis de un gramo".⁶ Tanmateix apareix la trompeta (*Datura stramonium*), de la qual Rengade explica que "En alta dosis es venenoso y narcótico en dosis pequeñas. Estas hojas se emplean al exterior como anodinas y resolutivas y en los casos de neuralgias superficiales, y al interior se emplea el extracto de las mismas como narcótico en las afecciones nerviosas".⁷

Continua Novellas en les seves memòries descrivint la temàtica emprada al plafó esquerra: "El motivo botánico que enlazaba los medallones, a base de adormideras, estramonios, beleños, acónitos y prímulas se desarrollaba en el plafón de fondo con dos efebos que pulverizaban drogas en un gran mortero mientras el sol se levantaba en el cielo con toda la frescor y galas del día naciente (Plafón izquierdo)". Al plafó dret: "Otro niño sacudía una adormidera que dejaba caer sus semillas sobre otro durmiendo, bajo el signo de la luna, y con búhos y murciélagos (Plafón derecho)". A l'enllaç dels dos plafons: "En cinta que abrazaba los dos lados se leía la sentencia 'Corpora non agunt nisi solita' (lado izquierdo). 'Omne cum somno arcesito recte fertur morbus' (lado derecho)." I finalment afegeix:

3. CARMONA, 2000, p. 84-90.

4. NOVELLAS, 1935, p. 363-364. Aquest article, juntament amb d'altres publicats en la mateixa revista per Antoni Novellas, estan inclosos en les seves memòries.

5. LÁZARO, 1904, p.266.

6. RENGADE, 1887, p. 150.

7. RENGADE, 1887, p. 113.

EMBLECAT

Revista de l'Associació Catalana d'Estudis d'Emblemàtica. Art i Societat.

"Esta última sentencia la compuse yo y la tradujo al latín, mi malogrado amigo el Doctor Norberto Font y Sagué (Todos los sufrimientos se apaciguan con un narcótico)" (fig. 3).

Fig. 3: Plafons al·legòrics de la farmàcia Novellas, actual Bolós, Barcelona (1902). Fotografia de l'autora.

La premsa de l'època ens ofereix descripcions de la decoració interior de la farmàcia en el moment de la seva inauguració, sense grans variacions amb l'aspecte actual: "Son notables particularmente los plafones de la pared de fondo, representándose con apropiado simbolismo en uno, el mecanismo de las preparaciones magistrales y en el otro una bella alegoría de los narcóticos".⁸

En el plafó de l'esquerra apareix el sol com element del dia i, en contraposició, en el plafó de la dreta es representa la lluna com element de la nit. Durant el dia es treballa en la preparació dels medicaments, s'hi

representa el morter i el llibre de receptes, envoltats de plantes amb propietats medicinals com la capil·lera (*Adiantum capillusveneris*) o el botó d'or (*Ranunculus repens*). Durant la nit els medicaments han fet el seu efecte; símbols de la nit com el mussol i el ratpenat envolten l'escena amb l'emblemàtic cascall, que segons les dites populars del moment: "Per fer dormir algú que li costi d'agafar el son, se li posen capces de llavor de cascall sota el coixí, sense que ell ho sàpiga. A Barcelona, li sacsegen damunt el cap una capça de cascall embolicada amb un drapet de punt, perquè les llavors no li caiguin als ulls".⁹

Amb la incorporació de la Secció Homeopàtica de l'any 1906, que va consistir en l'ampliació de la sala annexa del costat dret de la farmàcia Novellas, el conjunt simbòlic s'accentuava amb l'ornamentació vegetal de plantes farmacològiques i al·legories de la ciència farmacèutica, així la farmàcia obtenia una unitat encara més marcada, segons *El Noticiero Universal*: "Se desarrolla el conjunto de elegante efecto en estilo de gusto moderno bien apropiado a su destino, viéndose en la decoración las plantas medicinales usadas en homeopatía entre los nombres de los grandes investigadores de esta ciencia".¹⁰

8. *El Noticiero Universal* [Barcelona], 11 de gener de 1902, núm. 2.576, p. 1

9. GOMIS, 1891, p. 112-113.

10. *El Noticiero Universal* [Barcelona], 11 de juny de 1906, núm. 3.329, p. 2.

Els símbols de l'ornamentació vegetal i els emblemes farmacèutics en la decoració de la farmàcia modernista Novellas/Bolós de Barcelona

Fàtima López Pérez

DOCUMENTS I PREMSA

- Diario de Barcelona* [Barcelona], 12 de gener de 1902, núm.12, p. 494.
El Noticiero Universal [Barcelona], 11 de gener de 1902, núm. 2.576, p. 1.
El Noticiero Universal [Barcelona], 11 de juny de 1906, núm. 3.329, p. 2.
La Vanguardia [Barcelona], 11 de gener de 1902, núm. 7.029, p. 2.

BIBLIOGRAFIA

- AGROMAYOR, L.**, "Farmacias modernistas de Barcelona II", *Jano. Medicina y Humanidades*, 406, 1980, p. 109-110.
ANDREU, M. A., *Les farmàcies modernistes de Barcelona*, tesina per optar al grau de Llicenciatura, Facultat de Farmàcia, Universitat de Barcelona, 1984, p. 24-27.
BANCELLS, C., PERMANYER, LL., *Farmàcies modernistes de Barcelona*, Barcelona, Àmbit, 2006.
BANCELLS, C., CASAS, J., MARÍN, M. I., SORNÍ, X., *Farmàcies històriques de Catalunya*, Barcelona, Angle Editorial, 2007.
BOLÓS, O., VIGO, J., MASALLES, R. M., NINOT, J. M., *Flora. Manual dels Països Catalans*, Barcelona, Pòrtic, 2005.
CARMONA, A. M., "Farmacias de Barcelona (I)", *El farmacéutico*, 228, 1999, p. 86-88.
CARMONA, A. M., "Estudio iconográfico del emblema farmacéutico", *El farmacéutico*, 251, 2000, p. 84-90.
CARMONA, A. M., ANDREU, M. A., "Farmacias modernistas de Barcelona (y 2) (La izquierda de l'Eixample)", *El Farmacéutico*, 8, 1984, p. 56-57.
CASAS, J., "La farmàcia modernista Novellas-Bolós de Barcelona", *Informatiu. Col·legi de farmacèutics de Barcelona*, 52, 2002, p. 11.
CIRICI, A., *El Arte modernista catalán*, Barcelona, Aymar, 1951.
FAVÀ, M., AMORÓS, C., *Guapos per sempre. Botigues emblemàtiques de Barcelona*, Barcelona, Institut Municipal del Paisatge Urbà i la Qualitat de Vida, 2007.
GOMIS, C., *Botànica popular*, Barcelona, Llibreria de Àlvar Verdager, 1891.
LÁZARO, B., *Plantas medicinales*, Barcelona, Sucesores de Manuel Soler- Editores, 1904.
NOVELLAS, A., "El Doctor Francesc Carbonell i Bravo (1768-1837)", *La Medicina Catalana: portanveu de l'Occitània mèdica*, IV, 19, 1935, p. 363-364.
NOVELLAS, A., "Memorias y Documentos de Antonio Novellas y Roig (1879-1942)", (document inèdit).
PUJOL, J., "Farmàcia Novellas", *Il·lustració Catalana*, I, 8, 26 de juliol de 1903, p. 124-125.
RENGADE, J., *Las plantas que curan y las plantas que matan. Nociones de Botánica aplicadas á la higiene doméstica*, Barcelona, Montaner y Simón, 1887.